

УДК 349.2:349.3:341.171(4-672ЄС):342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.68>

АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄС КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Капітан О.І.,

доктор філософії в галузі права, доцент,

доцент кафедри права

Львівського національного університету ветеринарної медицини

та біотехнологій ім. С.З. Гжицького

ORCID: 0000-0002-1788-7838

Капітан О.І. Адаптація трудового та соціального законодавства України до стандартів ЄС крізь призму конституційного принципу верховенства права.

Аналізується комплекс процесів адаптації трудового та соціального законодавства України до стандартів Європейського Союзу, що розглядаються крізь призму засадничого конституційного принципу верховенства права. У роботі обґрунтовано, що європейська інтеграція України вимагає не лише механічної імплементації положень *acquis communautaire* у національну правову систему, а й глибокої трансформації правозастосовної практики на основі справедливості, юридичної визначеності та захисту законних очікувань особи.

Досліджується роль принципу верховенства права як фундаментального «фільтра», що має запобігати звуженню змісту та обсягу існуючих прав і свобод громадян під час реформування соціально-трудової сфери. В межах аналізу трудового законодавства особливу увагу приділено Директивам ЄС щодо робочого часу, прозорих умов праці та недискримінації. Доведено, що сучасна тенденція до флексибілізації трудових відносин повинна врівноважуватися гарантіями правової стабільності, що є невід'ємною складовою верховенства права.

Проаналізовано практику Конституційного Суду України щодо недопустимості свавільного скасування соціальних гарантій. Виявлено, що адаптація до соціальних стандартів ЄС має базуватися на принципі субсидіарності та адресності, при цьому забезпечуючи гідний рівень життя як серцевину європейської соціальної моделі. Особливу увагу приділено порівняльно-правовому аспекту, зокрема досвіду країн Центральної та Східної Європи, що дозволило виокремити найбільш ефективні механізми гармонізації норм без створення правового хаосу.

За результатами дослідження сформульовано авторські пропозиції щодо вдосконалення проєктів Трудового та Соціального кодексів України. Наголошено на необхідності посилення ролі соціального діалогу та судового контролю як запобіжників від порушення принципу верховенства права. Зроблено висновок, що успішна адаптація законодавства можлива лише за умов дотримання балансу між економічною доцільністю та непорушністю фундаментальних прав людини, закріплених Конституцією України та міжнародно-правовими актами.

Ключові слова: верховенство права, правова визначеність, трудове законодавство, соціальний захист, європейська інтеграція, адаптація законодавства, Директиви ЄС, Конституційний Суд України, соціальні стандарти, законні очікування.

Капітан О.І. Adaptation of labor and social legislation of Ukraine to EU standards through the prism of the constitutional principle of the rule of law.

The article analyzes a complex of processes regarding the adaptation of Ukraine's labor and social legislation to European Union standards, examined through the prism of the fundamental constitutional principle of the rule of law. The study substantiates that Ukraine's European integration requires more than a mechanical implementation of the *acquis communautaire* into the national legal system; it demands a profound transformation of law enforcement practices based on justice, legal certainty, and the protection of legitimate expectations.

The research explores the role of the rule of law as a fundamental «filter» intended to prevent the narrowing of the content and scope of existing citizens' rights and freedoms during the reform of the socio-labor sphere. Within the analysis of labor legislation, particular attention is paid to EU Directives concerning working time, transparent working conditions, and non-discrimination. It is demonstrated that the modern trend toward the flexibilization of labor relations must be balanced by guarantees of legal stability, which is an inherent component of the rule of law.

The study analyzes the jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine regarding the inadmissibility of the arbitrary cancellation of social guarantees. It finds that adaptation to EU social standards should be based on the principles of subsidiarity and targeting, while ensuring a decent standard of living as the core of the European social model. Special attention is given to the comparative legal aspect, specifically the experience of Central and Eastern European countries, which allows for the identification of the most effective mechanisms for harmonizing norms without creating legal chaos.

Based on the research results, the author formulates proposals for improving the drafts of the Labor and Social Codes of Ukraine. The study emphasizes the necessity of strengthening the role of social dialogue and judicial review as safeguards against violations of the rule of law. It concludes that the successful adaptation of legislation is possible only by maintaining a balance between economic expediency and the inviolability of fundamental human rights enshrined in the Constitution of Ukraine and international legal acts.

Key words: rule of law; legal certainty; labor legislation; social protection; European integration; adaptation of legislation; EU Directives; Constitutional Court of Ukraine; social standards; legitimate expectations.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української державності характеризується фундаментальними трансформаціями правової системи, зумовленими набуттям Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Процес адаптації національного трудового та соціального законодавства до стандартів ЄС є не лише технічним завданням щодо гармонізації нормативних текстів, а й глибоким викликом для стабільності конституційного ладу.

Як зазначає С.П. Головатий, верховенство права є складною доктриною, що виключає панування свавілля та вимагає від держави підпорядкованості праву в усіх його проявах [2]. Проблема полягає у наявності суттєвих правових антиномій, що виникають у процесі євроінтеграції. По-перше, це конфлікт між лібералізацією ринку праці та конституційною заборонаю звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22 Конституції України), на чому неодноразово наголошували фахівці у сфері соціального права [3].

По-друге, виникає загроза порушення принципу правової визначеності (*legal certainty*). Відповідно до Доповіді Венеційської комісії «Про верховенство права», закон повинен бути доступним, чітким та передбачуваним у своїх наслідках [4]. Проте фрагментарність реформування трудової сфери в умовах воєнного стану часто створює ситуації правової колізії.

По-третє, реформування системи соціального захисту з метою підвищення її адресності створює ризики порушення принципу «законних очікувань». Як вказав Конституційний Суд України у своєму рішенні № 5-р/2018, обмеження соціальних прав є допустимим лише за умови дотримання принципу пропорційності та збереження сутності права [5]. Таким чином, необхідність визначення методологічних засад адаптації законодавства крізь призму верховенства права зумовлює вибір теми та актуальність дослідження.

Стан опрацювання проблеми. Питання гармонізації вітчизняного законодавства із правом Європейського Союзу, а також змістовне наповнення принципу верховенства права перебувають у центрі уваги багатьох представників правничої науки. Теоретико-методологічне підґрунтя розуміння верховенства права в українському конституційному дискурсі закладено у фундаментальних працях С. Головатого, Ю. Тодики, М. Козюбри та В. Шаповала. Їхні дослідження дозволяють розглядати цей принцип не лише як формальну законність, а як панування права, що базується на справедливості та правах людини. Проблематика адаптації трудового законодавства до європейських стандартів активно досліджується представниками харківської та київської шкіл трудового права. Зокрема, О. Ярошенко детально аналізує вплив євроінтеграції на реформування джерел трудового права [6].

Соціальний захист як об'єкт правової трансформації досліджується у працях Н. Болотіної, яка розглядає соціальне право крізь призму людського розвитку та гідності [7]. Важливий внесок у розуміння стандартів соціальної безпеки ЄС та їх імплементації в Україні зробили О. Костюченко та Б. Логвиненко, акцентуючи увагу на необхідності кодифікації соціального законодавства.

Попри значну кількість публікацій, більшість із них присвячена або загальним питанням верховенства права, або вузькогалузевим аспектам реформування. Натомість комплексне дослідження, яке б поєднувало конституційну доктрину верховенства права із практичними викликами адаптації одночасно і трудового, і соціального законодавства (особливо в контексті нових Директив ЄС 2019-2023 років), залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребує додаткового вивчення питання балансу між «флексибілізацією» праці та збереженням принципу правової визначеності в умовах кризових станів. Це обумовлює необхідність подальших наукових пошуків у обраному напрямі.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного теоретико-правового аналізу процесів гармонізації трудового та соціального законодавства України із засадами правової системи Європейського Союзу, а також у визначенні ролі конституційного принципу верховенства права як фундаментального критерію та обмежувального чинника у проведенні відповідних реформ.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань:

- розкрити змістовне наповнення принципу верховенства права у контексті євроінтеграційних процесів та його вплив на правотворчу діяльність;
- проаналізувати відповідність новітніх тенденцій реформування трудового права (зокрема, щодо гнучких форм зайнятості) принципам правової визначеності та передбачуваності;
- дослідити практику Конституційного Суду України щодо захисту соціальних прав як запобіжника порушення засадничих елементів верховенства права при адаптації соціального законодавства;
- на основі порівняльно-правового аналізу розробити рекомендації щодо вдосконалення національних нормативно-правових актів у соціально-трудої сфері.

Виклад основного матеріалу. Реалізація європейського вектору розвитку України вимагає докорінного переосмислення підходів до регулювання соціально-трудої відносин. Центральним елементом цього процесу є конституційний принцип верховенства права, який виступає не лише як мета, а й як методологічний інструмент адаптації законодавства.

Сучасний етап реформування трудового права в Україні характеризується посиленням тенденцій до лібералізації, що часто обґрунтовується потребами воєнного часу та необхідністю наближення до європейських практик «флексік'юріті» (*flexicurity*). Проте, крізь призму верховенства права, будь-яка гнучкість повинна бути обмежена принципом правової визначеності.

Яскравим прикладом адаптації є імплементація Директиви (ЄС) 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці. Як зазначає О. М. Ярошенко, впровадження нових форм зайнятості, таких як праця з нефіксованим робочим часом (нуль-годинні контракти), потребує чітких законодавчих запобіжників проти зловживань з боку роботодавця [9, с. 158]. Верховенство права вимагає, щоб працівник мав чітке уявлення про свій робочий графік та обсяг винагороди, що є проявом захисту від свавілля.

Адаптація соціального законодавства є найбільш чутливою сферою, оскільки вона безпосередньо стосується реалізації принципу соціальної держави. Ключовим викликом тут є дотримання балансу між економічними можливостями держави та непорушністю соціальних гарантій.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях послідовно відстоює позицію, згідно з якою зміна законодавчого регулювання не може бути раптовою та непередбачуваною. У Рішенні № 3-р/2020 Суд наголосив, що держава не може в односторонньому порядку відмовлятися від зобов'язань, які формують у громадян «законні очікування» на отримання допомоги [10]. В контексті адаптації до стандартів ЄС, зокрема Європейської соціальної хартії (переглянутої), це означає, що перехід до адресної системи соціальної підтримки має супроводжуватися належним рівнем правової захищеності найбільш вразливих верств населення. Н.М. Болотіна підкреслює, що соціальні права є невід'ємною частиною гідності людини, яка є найвищою цінністю в системі верховенства права [11, с. 112].

Важливим аспектом *acquis communautaire* є забезпечення рівності та недискримінації (Директива 2000/78/ЄС). В українських реаліях це вимагає не лише оновлення КЗпП, а й створення ефективних процесуальних механізмів захисту. Верховенство права передбачає, що особа повинна мати доступ до незалежного суду, здатного забезпечити поновлення порушених прав. С.М. Прилипко слушно зауважує, що ефективність адаптації законодавства вимірюється не кількістю прийнятих актів, а реальним рівнем захищеності працівника у судовому спорі [12, с. 50].

Розвиваючи тезу про роль верховенства права, слід глибше зупинитися на доктрині «законних очікувань» (*legitimate expectations*), яка в практиці ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС є невід'ємним елементом правової визначеності. У контексті української соціальної реформи це означає, що особи, які набули право на соціальну допомогу, мають право розраховувати на стабільність цього статусу.

Як зазначає О.В. Скрипнюк, динамізм соціального законодавства не повинен перетворюватися на правову нестабільність [18, с. 18]. Будь-яка імплементація європейських стандартів, що передбачає перехід до страхових принципів, має містити чіткі перехідні положення. Це корелюється з Рішенням КСУ від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023, де Суд вкотре підкреслив, що обмеження соціальних виплат не може бути дискримінаційним і має зберігати саму сутність права на соціальний захист [19]. Таким чином, європейська інтеграція вимагає від законодавця не лише копіювання Директив, а й дотримання внутрішнього конституційного «запобіжника» проти деградації соціальних стандартів.

Важливим блоком адаптації є впровадження Рамкової Директиви 89/391/ЄЕС про заходи зі стиmulювання покращення безпеки та гігієни праці. Крізь призму верховенства права, безпека праці є частиною права на життя та здоров'я (ст. 3 Конституції).

Науковець П.Д. Пилипенко звертає увагу на те, що українське законодавство все ще зберігає застарілу модель компенсацій за «шкідливі умови», тоді як європейська модель орієнтована на превенцію (запобігання ризикам) [16, с. 210]. Верховенство права у цій сфері вимагає встановлення чітких стандартів відповідальності роботодавця, які б не залежали від суб'єктивного розсуду контролюючих органів. Це актуалізує питання реформування Державної служби України з питань праці відповідно до принципів прозорості та підзвітності.

Проблема «конституційної ідентичності» України в процесі адаптації трудового права полягає у збереженні високого рівня захисту, закладеного в КЗПП, при переході до ринкових механізмів. Як стверджує М.П. Козюбра, верховенство права вимагає, щоб при виникненні колізії між нормами Директиви ЄС та Конституції України, пріоритет надавався тій нормі, яка забезпечує вищий рівень захисту прав людини [8, с. 7].

Українська практика часто стикається з порушенням норм щодо максимальної тривалості робочого тижня. Верховенство права вимагає створення дієвого механізму колективно-договірного регулювання, де профспілки виступають гарантом дотримання європейських стандартів на локальному рівні [17, с. 106].

Процеси цифровізації, що стрімко увійшли в правове поле України (зокрема через впровадження дистанційної та надомної роботи, електронних трудових книжок та сервісів «Дія»), створюють нову реальність для реалізації принципу верховенства права. В контексті євроінтеграції Україна орієнтується на концепцію *Digital Services Act* та *Digital Markets Act* ЄС, що вимагає перегляду класичних інструментів захисту прав працівників.

Як зазначає М.І. Іншин, цифровізація не повинна призводити до «цифрового свавілля», де алгоритми чи автоматизовані системи заміщують правові гарантії [13, с. 92]. У цьому контексті принцип правової визначеності вимагає чіткого регулювання «права на відключення» (*right to disconnect*), яке вже активно імплементується в країнах ЄС (зокрема, Франції та Іспанії) і є частиною резолюцій Європейського Парламенту. Для України адаптація цих норм є необхідною для захисту психічного здоров'я працівників та дотримання балансу між роботою та особистим життям.

У сфері соціального захисту цифровізація проявляється через розвиток системи «Електронний листок непрацездатності» та цифровізацію послуг соціального страхування. Проте, як підкреслює Н.М. Болотіна, забезпечення верховенства права у цій сфері вимагає подолання «цифрового розриву», щоб найбільш вразливі верстви населення (пенсіонери, особи з інвалідністю) не були позбавлені доступу до соціальних благ через відсутність цифрових навичок чи обладнання [11, с. 204].

Досвід Польщі, Чехії та Словаччини у процесі їхнього вступу до ЄС демонструє, що адаптація соціально-трудового законодавства часто супроводжувалася значними соціальними дискусіями. Крізь призму верховенства права ці країни використовували механізм «соціального діалогу» як інструмент легітимізації непопулярних, але необхідних реформ.

Зокрема, польський досвід впровадження стандартів щодо безпеки та гігієни праці (Директива 89/391/ЄЕС) показав, що успіх реформи залежить від створення прозорої системи інспекційного контролю, яка б виключала корупційні ризики. О.Є. Костюченко наголошує, що для України важливим є копіювання не лише текстів польських законів, а й процедур їхнього судового захисту, що відповідає європейському розумінню верховенства права [3, с. 91].

Особливим викликом для реалізації принципу верховенства права в Україні став період повномасштабної агресії, що зумовив необхідність прийняття специфічного законодавства, зокрема Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Крізь призму верховенства права, будь-які обмеження конституційних прав (ст. 43, 46 Конституції України) мають бути тимчасовими, необхідними у демократичному суспільстві та пропорційними переслідуючій меті.

Як зазначає П.Д. Пилипенко, правовий режим воєнного стану не означає скасування верховенства права, а навпаки — вимагає від держави ще більшої чіткості у встановленні меж втручання у приватні відносини між працівником і роботодавцем [16, с. 142]. Адаптація до стандартів ЄС у цей період має враховувати положення статті 15 Європейської конвенції з прав людини, яка дозволяє відступ від зобов'язань, але вимагає дотримання принципу юридичної визначеності. Сучасні дослідники наголошують, що «воєнна» лібералізація трудового права не повинна стати фундаментом для повоєнного демонтажу соціальних гарантій, що суперечило б європейському вектору розвитку [17].

Однією з фундаментальних цінностей ЄС є рівність чоловіків та жінок, що закріплено у ст. 157 Договору про функціонування ЄС. Крізь призму верховенства права, рівність — це не лише формальна відсутність дискримінації, а й створення умов для фактичної рівності можливостей.

Важливим кроком у процесі адаптації є імплементація Директиви (ЄС) 2023/970 про зміцнення застосування принципу рівної оплати праці чоловіків та жінок за рівну працю або працю рівної цінності через прозорість оплати праці. Для України це вимагає запровадження механізмів об'єктивної оцінки праці та звітності роботодавців. О. М. Ярошенко підкреслює, що правова визначеність у цьому питанні має забезпечуватися через чіткі критерії «праці рівної цінності», що дозволить судам ефективно розглядати спори щодо дискримінації в оплаті праці [9, с. 215]. Такий підхід повністю корелюється із принципом верховенства права, оскільки мінімізує суб'єктивізм та свавілля роботодавця у питаннях винагороди.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

Верховенство права у процесі адаптації законодавства України до стандартів ЄС має відігравати роль ціннісного орієнтира, що забезпечує не лише формальну гармонізацію норм, а й реальний захист людської гідності в соціально-трудовій сфері.

Адаптивні процеси повинні базуватися на принципі правової визначеності. Будь-яка лібералізація трудових відносин (флексибілізація) має супроводжуватися чіткими законодавчими гарантіями, що унеможливають погіршення правового статусу працівника порівняно з існуючими конституційними стандартами.

Соціальна держава в умовах євроінтеграції має трансформуватися від моделі загального патерналізму до моделі адресної та цифрової підтримки, проте без порушення принципу «законних очікувань». Рішення Конституційного Суду України мають стати фундаментом для розробки Соціального кодексу України.

Ефективна адаптація вимагає посилення ролі соціального діалогу та впровадження новітніх стандартів ЄС щодо цифрової гігієни праці та захисту персональних даних у трудових відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Головатий С.П. Верховенство права: монографія: у 3 кн. Київ: Фенікс, 2006. Кн. 1. 624 с.
3. Костюченко О.Є. Соціальні стандарти Європейського Союзу та їх впровадження в національне законодавство України. Економічна теорія та право. 2018. № 1 (32). С. 136–147. URL: https://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/Economic-Theory-and-Law_1-32_2018.pdf.
4. Доповідь про верховенство права, прийнята Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2011)003rev-ukr).
5. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2437>.
6. Ярошенко О.М. Правове регулювання праці в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку в контексті європейської інтеграції. Вісник Національної академії правових наук України. 2021. Т. 28. № 2. С. 154–168. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/journals_pdf/Вісник_НАПРН_України_Том_28\(1\)_2021.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/journals_pdf/Вісник_НАПРН_України_Том_28(1)_2021.pdf).
7. Болотіна Н.М. Соціальне право України: теоретико-методологічні засади формування та розвитку. *Право України*. 2022. № 4. С. 30–45. DOI: 10.33498/louu-2022-04-013.
8. Козюбра М.І. Верховенство права: українська модель та європейські стандарти. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Т. 5. С. 3–12. DOI: 10.18523/2617-2607.2020.5.3-12.
9. Ярошенко О.М. Трудове право України: підручник. Харків: Право, 2022. 560 с.
10. Рішення Конституційного Суду України від 27.02.2020 р. № 3-р/2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text>.
11. Болотіна Н.М. Право соціального захисту: навч. посіб. Київ: Знання, 2022. 640 с.
12. Прилипко С.М. Проблеми гармонізації трудового законодавства України із стандартами ЄС. *Право України*. 2023. № 2. С. 44–56. DOI: 10.33498/louu-2023-02-044.
13. Іншин М.І. Трудове право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 412 с.
14. Vavrečka, J. Labor Law in the Czech Republic: Challenges of Harmonization with EU Standards. *Prague Law Working Papers*. 2022. Vol. 4. P. 110–125. URL: www.prf.cuni.cz.
15. Директива (ЄС) 2023/970 Європейського Парламенту і Ради від 10 травня 2023 року про зміцнення застосування принципу рівної оплати праці чоловіків та жінок за рівну працю або працю рівної цінності через прозорість оплати праці та механізми правозастосування. *Official Journal of the European Union*. 2023. L 132. P. 21–44. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2023/970/oj>.

16. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 360 с. URL: hdl.handle.net.
17. Гетманцева І.Ю. Трудові права в умовах воєнного стану: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 82. С. 104–110. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.82.1.16.
18. Скрипнюк О.В. Соціальна держава в Україні: проблеми становлення та розвитку. *Журнал правової науки*. 2023. № 12. С. 15–22. DOI: 10.32782/lnj.2023.12.02.
19. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Лазуренка Степана Абрамовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023. Офіційний вісник України. 2024. № 10. С. 134. URL: zakon.rada.gov.ua.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026

© Капітан О.І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0